

Карлос Фуентес

Превела са шпанског

Одбранити и неговати живот

Милка Чабрило

Преузети интервју

Мексички писац Карлос Фуентес једна је од главних личности савремене латиноамеричке књижевности. У његовим романима и причама, прехиспански митови се мешају са причом садашњице, дефинишући „мексички идентитет“. Једна од тема његовог дела, нарочито актуелна у години у којој се прославља 500. годишњица сусрета старог и новог света, је сложен однос између његове земље и Шпаније.

У једном чланку из 1982. године питао сам се да ли Европа и Латинска Америка могу да уједине снаге како би избегли двоструку хегемонију која је сада делила свет на два дела. Било је речи о томе да се измисли један „мултиполаран“ свет у коме нико не би био савезник неког другог и у коме би свако од нас могао да допринесе стварању цивилизацијског етоса, поликултуре и мноштва облика.

Педесетих година, када смо били студенти, свет моје генерације је осећао да смо бескорисно и стерилно интерполирани између два блока, две велесиле, две идеологије које се узајамно искључују.

Свака страна је захтевала потпуну лојалност, жртвујући различитост и многострукост свих тих земаља и тих култура које су одбијале да направе дефинитиван избор између комунизма и капитализма, између САД и СССР.

Хладни рат у Латинској Америци није био шала. У име супротстављених идеологија и у функцији ставова две силе, изгубљене су многе политичке и културне шансе. Прва видљива манифестација хладног рата у Латинској Америци била је страна интервенција у Гватемали 1954. године. Сетићете се да је Гватемала управо доживела да има две демократски изабране владе Аревала и Арбенза. Овај експеримент је брутално прекинут да би следећих тридесет година владали репресија, геноцид и омаловажавање демократије. Многе друге земље доживљавале су сличне драме, да не помињем оне које су биле под разним притисцима или у којима су владали диктаторски режими. Крај хладног рата је оставио не само Латинску Америку већ и Африку и Азију у великој политичкој, а нарочито културној конфузији.

Трећем свету није дата могућност да се чује његов глас или да да допринос једном богатијем свету онога „aut-aut“ између Москве и Вашингтона.

Ето зашто је израњање из биполарности – које су многи Мексиканци тражили скоро четрдесет година, било разлог за радост, иако је та радост

била дозирана. Помагали смо у рушењу политичких теорија и економских система који никад нису имали много везе са нашим стварним проблемима, свесни да прелазак из биполарног механизма на плурализам неће бити лак. После еуфорије због пада Берлинског зида и ригидних комунистичких диктатура источне Европе, почели смо да меримо величину опасности које прете и препреке које блокирају прелаз из биполарности у мултиполарност.

... Не помажемо ли да оживе етнички национализми и партикуларизми мањина уместо да настане један мултиполаран свет?

Верујем да ће рађање мултиполарног света бити тешко. Не очекујем да може бити другачије, биће увек тешко наметнути културну различитост као вредност која ће бити у стању да донесе на светлост дана нове политичке реалности. У суштини смо сви нагнути над празне странице XXI века, питајући се са страхом да ли је стварно XX век био неприродно продужење XIX века, са идеолошким конфликтима, претераним национализмима и илузијама о прогресу.

XX век је веровао у обећање људског савршенства пренетог у прогрес и пуну слободу, која је укључивала и слободу да се чини зло. То је био век научног просвећивања и политичког мрака, универзалне владавине технологије али и силе и криза идеологије. ☹

... Је ли то била криза идеологије или извесне концесије државе?

Концепт националне државе, који доминира светском политиком од 1917. године доводи се озбиљно у питање. У Латинској Америци имамо врло велику предност: нација и култура се подударају, што није случај у СССР-у, Канади, Ирској а ни у Француској и Шпанији где постоји извесна дискразија између идеје нације и њеног културног израза.

У Америци смо научили да стварамо „поликултуру“ у свакој држави, многорасно друштво које може имати проблеме, али које не доводи у питање коегзистенцију више култура у самој нацији.

Наше америчке нације се мешају и ослањају на интеграцију, а не на искључивост. Сваки пут када бисмо упражњавали искључивост, гршили смо, сваки пут када смо се окретали интеграцији, обогатили бисмо се. Ово је суштинска логика нашег културног искуства, која је од XVI века отворена за спољне утицаје.

Наша способност интеграције потиче од наших иберијских корена, са полуострва где постоје хришћанска, муслиманска и јеврејска култура, које су упознале многе инвазије и освајања.

Значајна је подударност да је баш 1492. година, у којој је историјска слика Шпаније као нације била затамњена изгоном Јевреја и освајањем Канаде, била година открића Америке.

Дванаестог октобра 1492. године први контакти са преколумбијским цивилизацијама отворили су перспективу нове мешавине неочекиваног богатства. Без жеље да умањим злочине који су почињени над домороцима,

верујем да је оно што је преовладало била тенденција ка расном мешању и интеракција култура, тако да се нација и култура узајамно ојачавају.

У Латинској Америци смо на неки начин успели да конципирамо и створимо свет у коме вредности, далеко од тога да су избегле сукоб супротности, црпу снагу из комуникације и признавања мултикултуралне реалности. Вредности се не могу изузети из социјалног контекста који их храни. Поштовање и прихватање ових вредности подразумева поштовање и прихватање онога што је „различито“ од оних што су различити, иако изгледа да нас одбијају. Ти „други“, који нас одбијају, обогаћују нас и обликују да будемо прихватљиви за оно што нисмо „ми“. Узајамно обликовање и трансформација нашег индивидуалног ега према додиру са оним што је страно и различито чине део страсног изазова презентираним од стране мултиполарног света, етнички помешаног, према коме неизбежно идемо.

Зар биполарност није и облик заштитне за многе земље трећег света, ситуација која им је дозвољавала да буду присутне на светској сцени и заштитене великом силом очекујући подршку других?

Данас, нарочито у Латинској Америци постоји осећање губитка што смо остављени сами себи, иако неки у томе виде позитивну страну и задовољни су што трећи свет може најзад преузети одговорност за властите проблеме и покушати да их сам реши. Ово важи не само за трећи свет; исто се може рећи и за СССР, па чак и за САД. Оне би морале да пажљивије испитују своје унутрашње проблеме уместо да разрађују глобалне старатегије за друге.

Ми, Латиноамериканци, морамо да ставимо ствари на њихово место, или, како се код нас каже, „да се чешемо својим прстима“. Сами морамо да решавамо своје проблеме. Морамо престати да се мучимо и сажалевамо као вечите жртве историје. Лично немам осећање да сам жртва. Верујем да можемо у потпуности да афирмишемо своју независност и на политичком, а исто тако и на економском плану, као што смо учинили на културном. Не бих никако потцењивао проблеме везане за новац, трговину и страни дуг, али изгледа да је то серија проблема који се односе на пољопривреду, исхрану и образовање и које можемо решити сами. Земља која не може да се исхрани и образује сопственим ресурсима није у стању да направи велики скок напред, који се очекује у XXI веку. Најбитније да се наш народ образује и да му се да да једе.

Жртве смо једног огромног погрешног схватања. Мислили смо да су индустрије XIX века, са фабрикама и димњацима, гаранција просперитета и пут у прогрес. Све је застарело успоном економије, аутоматизацијом услуга и високе технологије, док код нас нарочито у неким земљама још тражимо да правимо велике индустријске комплексе који избацују дим и чађ. Морамо да се суочимо са локалним проблемима – подизањем прве школе, прве болнице, прве улице, и да наставимо скромно и пажљиво корак по корак. Не можемо више да замишљамо да ће нам решење доћи из иностранства. Ако то чинимо, нећемо успети, као што се десило крајем

XIX века, када смо се изјаснили за либералну опцију само у спољној трговини. Резултат је био да се мањина обогатила без икакве користи за већину. Овде и онде демократске снаге политички луцидних људи, као што су Хосе Батиле и Ордонез у Уругвају и Лазаро Карденас у Мексику, омогућили су санацију економије и прераспodelу једног дела богатства. Али скоро свуда разлика између богатих и сиромашних се повећавала. Да не би поновили грешке прошлости, треба да се суочимо са коренима наших унутрашњих проблема.

Мислите ли да је процес смањивања сујројности и антиагонизама у Латинској Америци најзад почео?

Помажемо у радикалној промени структуре нашег друштва. Наследили смо централизоване структуре које су у неким случајевима водиле порекло од преколумбијских империја, надживела их је конквиста и уплеле су се у републике. Данас видим да се развија покрет који ниче из базе са маргина друштва и који сада превазилази вертикалне структуре и институције прошлости – цркву, државу и војску. Другим речима грађанско друштво се припрема да прихвати одговорност за нашу историју. То је друштво које ствара и преноси културу. Култура је способна да превазиђе тренутне кризе и да опстане. У том смислу, као одговор на животне проблеме култура је витална и добро јој је у Латинској Америци, од Мексика до Огњене Земље. Под културом подразумевам начин живота, размишљања, сањања, борбе, љубави, певања, облачења, опремања и украшавања куће, сећања. Све што је живо има, по мом мишљењу, позитивну улогу да се развија у контексту мултиполарног света у коме сада живимо.

Је ли пресишао страх да би прихватање мултиполарног света могло довести до „балканизације“ Латинске Америке?

Нације нашег континента имају своју властиту унутрашњу логику и културни континуитет. Као што сам рекао раније, нације и културе се подударају и тамо где постоји етничка различитост, као у Мексику. То се дешава зато што су њихове културе успеле да интегришу домородачки допринос, у случају Кубе – допринос црначког света. Културни плурализам, који постоји у Мексику као и у Еквадору или Венецуели, значи да постоји минимум опасности од експлозије партикуларизма, какав је онај који се примећује у СССР, Чехословачкој или Југославији. Не мислим да се у нашој ситуацији може говорити о „балканизацији“. Једноставно, то није латино-амерички проблем.

Наш облик „балканизације“ је другог типа. Улази у игру када је реч о концепту нације у односу на регионално наднационално прегруписавање. Ово је област у којој смо погрешили. Нисмо имали ни маште ни политичке воље да преобразимо наше заједничке културне везе у политичку унију.

Контраст између културног јединства и економско-политичког разједињења Латинске Америке је забрињавајући, јер представља промашај, празнину. Нисмо у стању да остваримо јединство јер сувише често тражимо

или успостављамо моделе развоја који имају мало везе са нашом културном стварношћу. Оно што недостаје јесте воља да се испуни разлика између наше културне кохезије континента и неких облика политичког јединства и економске сарадње и потом да се преобразе наши богати културни афинитети у подједнако плодно политичко и економско јединство.

Сетите се шта каже Хосе Марти: „Земља која тргује само са једном земљом осуђена је на ропство“. Морамо се отворити свима, САД, ЕЕЗ, земљама Пацифика и себи самима. Морамо да развијамо зоне интеграције и слободне размене као што су учинили Аргентина, Уругвај и Бразил. Не заборављајући на андски пакт, учињен је први корак према заједничком тржишту које повезује САД, Канаду и Мексико, исто тако као и напори да се уједине земље централне Америке. И споља и изнутра постоје велике могућности за акцију и отварање према себи самима и свету.

... Ситијемо до вашеџ књижевноџ рада, ваше приче су снажно обележене миттовима мексичке историје. Пошто су ови митови дали земљи идентитет може ли се догодити да њихова културна тежина буде претпрека значајном прогресу и доведе у опасност промене које друштво мора неизбежно да врши?

Они тешко могу бити препрека развоју, пошто, преобразени у литературу, постају идеалан инструмент за остварење нечег суштинског; поновног откривања прошлости. Ово је задатак романијера, јер историчар извршава верну реконструкцију. Романијер се дубински бави откривањем једног света који мора да се врати у живот, јер будућност постоји само ако постоји прошлост.

Прави митови су живи, развијају се и противрече један другом, сударају се, нису инертни и утичу на догађаје. Контрадикција мита одражава се на стварност. Мој циљ је увек био да конфронтирам преколумбијске митове са савременим Мексиком. Прошлост је жива и окружује нас. Није случајно да су рушевине великог ацтечког храма откривене на половини пута између два споменика – симбола града Мексика, катедрале и председничке палате. Целокупна култура и начин живота су присутни и у траговима жртвене крви.

Не може се разумети Мексико без познавања његове прошлости. Ово без сумње важи и за друге земље. У помањкању митова, земље као Аргентина, где су домородачке културе имале мали утицај, нашле су начин да измисле митове. На овом пољу потребан је отворен, дијалектички приступ.

Јасно је да празнину прошлости треба поунити. Треба да поунимо празнине које се отварају у причи која није испричана, асимилирана и пренета. У Латинској Америци често се тражило да се испуне ове празнине утопијским сновима. Тако чинећи, враћамо се имагинацији ради стварања прошлости, у циљу бољег управљања садашњошћу и будућношћу.

Као што је једном рекао генерални директор УНЕСКА, Фредерико Мајор: „Морамо да будемо способни да замислимо прошлост ако желимо да имамо јасну визију будућности“.

Ове године славићемо 500 годишњицу сусрета два света. Није реч о

слављењу већ о размишљању и треба да избегнемо критичарске ексцесе или хиперболе које кратко разматрање ове годишњице може да донесе. Прошлост не треба да буде виђена ни као низ злочина а ни као изгубљени рај. Треба да се зна да смо и ми и све оно што смо стварали у последњих 500 година резултат тог бруталног сусрета. То је био судар култура, али нас је катастрофа освајања родила. У извесном смислу, уобличили смо културу која нас сада уједињује. Ми смо производ мешавине шпанског језика који већина од нас говори.

Потичемо од католичке културе импрегниране религиозним синкретизмом, богате индијанским и афричким утицајима, која не може да се разуме ако се скину домородачке и црначке маске.

Како каже мексички песник Рамон Лопез Веларде: „Имамо лице запада и боју Мавара и Ацтека“, а додао бих и Африканаца, Римљана и Грка. Домородачка култура Америке није ишчезла од времена када је тријумфовала. Рецимо да је преживела и постала интегрални део онога што Хосе Лесама Лима зове „контра-освајањем“, индијанским и афричким одговором на европски притисак на Америку. Расна чистота конкистадора није трајала дуже од прве љубавне ноћи неког Шпанца и Индијанке. Интимни однос човека и жене разликује иберијску конкисту од других колонијалних режима који нису познавали етничко мешање. Ето зашто нема разлога да се задржавамо на несрећи открића и освајања, како би неки историчари хтели. Уместо тога, запитајмо се о нашем идентитету, о томе ко смо и покушајмо да нађемо одговоре. Не можемо слегати раменима на културу коју смо уобличавали 500 година без одрицања од свих културних активности за будућих 500 година.

... Последње мишљање: Шта ће се десити после 1992. год.?

Будуће године донеће велике проблеме, неки ће бити на планетарном плану (мислим на животну средину), а други провоцирани сударом култура које се узајамно игноришу и утицајем миграција са Југа на Север и са Истока на Запад. Мање ме брину сукоби између нација од проблема културе насталих из страха од онога што изгледа „као друго“. (...) Једнога дана научићемо да хармонизујемо науку, политику и моралне вредности и да то учинимо без претераног идеализма или насиља. Бићемо у могућности да прекинемо *circulus vitiosus* илузија, прогреса и насиља, и да га заменимо визијом хуманитета која је обухватљивија и коју бих покушао да назовем „трагична визија“. Срећа и историја се ретко подударају. Морамо бити пажљивији, и не одрицати се свега у борби. Морамо одбранили и неговати живот и вредности које га чине драгоценим, уметност и љубав, солидарност и културу.